

Gart der Gesundheit: Stabwurcz.

Stabwurcz ii Capit

Abrotanum·Das wort ist in grexum und in latinum also genennet·Hesum ist es genant in arabischen·

(Der meister Serapio in dem bûch aggregatoris in dem capitel Hesum·idest

Abrotanum·spricht·dz dises kraut seÿ zweÿer hant·eins ist freÿlich·daz ander mânlich·und sind beÿde einander geleych·an d gestalt·und an der tugent·allein die freÿlich hat weip blûmen·und die mânlich gelb blûmen,und geleych dem saffran.

(Der meister Plinius in seinen·xxj·bûch spricht·das stabwurcz hab einen gûten gerauch·(Dîp kraut hat fast kleine bleter· und [15] vil stengeln·und auch gar klein blûmen und einen kleinen samen. (Der meister Avicenna in seinem andern bûch·spricht·daz stabwurcz sei heyß an dem ersten grade und trucken an dem anderen· (Der wirdig meister Avicenna in seinem andern bûch in dem capitel

Abrotanum·spricht·das stabwurcz gebrennet und gebulfert und dz gemûschet mit ôle·von râlich gemacht·und das geschmieret auff die kal stat·machet har wachpsen· (Item stabwurcze machet auch wachpsen dem bart der lancksam herfür kumbt·domit bestrichen·mit namen·nymme stabwurczsaft mit dÿll ôle vermenges·davon den bart oder die stat geschmieret do man har begeret· (Stabwurcz resolvieret apostemen die kalte feÿchtigkeit in jne haben genant flegmatica·gesoten mit

Staafkruid, 2de kapittel. (1) (Artemisia abrotanum)

Abrotanum. Dat woord is Grieks en in Latijn alzo genoemd. Hesum is het genoemd in Arabisch.

De meester Serapio in het boek aggregatoris in het kapittel Hesum, id est Abrotanum, spreekt dat dit kruid tweevormig is (2), een is vrouwelijk en de ander mannelijk en zijn beide gelijk aan elkaar aan de gestalte en aan de deugd, alleen de vrouwelijk heeft witte bloemen en de mannelijk gele bloemen gelijk de saffraan.

De meester Plinius in zijn 21ste boek spreekt dat staafkruid een goede reuk heeft. Dit kruid heeft erg kleine bladeren en [15] veel stengels en ook erg kleine bloemen en kleine zaden. De meester Avicenna in zijn andere boek spreekt dat staafkruid heet is aan de eerste graad en droog aan de andere. De waardige meester Avicenna in zijn andere boek in het kapittel Abrotanum spreekt dat staafkruid gebrand en gepoederd en gemengd met olie van radijs gemaakt en dat gesmeerd op de kale plaats maakt haar groeien (3). Item staafkruid maakt ook groeien de baard die langzaam tevoorschijn komt, daarmee bestreken, met name; neem staafkruid sap met dille olie vermengt, daarmee de baard of die plaats gesmeerd daar men haar begeert. Staafkruid lost op gezwollen die koude vochtigheid in hen hebben genaamd flegmatici,

kütenkern und also genüczet· (Stabwurz
gegrüset und getruncken mit wein·behütet den
menschen vor d suchtt genant paralis· (Auch
ist es güt wider das gegicht d gelyder die grüse
darauff geleyet· (Platearius Stabwurz gesoten
mit baummöl· und dz haubt domit
bestrychen· benymmet die kelte des
haubtes· und wirt warm davon· (Stabwurz mit
wein und zucker gesoten und getruncken macht
einen warmen magen d erkaltet ist von dem
schleym genant zu latein flegma. (Stabwurz
seüberet den frawen jr sucht genant
menstruun· mit wein gesoten und getruncken·
(Stabwurz mit eppe und zucker gesoten und
darvon genüczet· bricht und treybt auß den stein
d in der blasen wächset und nyeren· und wid
dem kalten siechtumb ist es güt· (Item ol von
stabwurz gemacht· und sich domit und dem
nabel geschmieret· machet hármen·
(Stabwurz getruncken mit wein· ist güt für
vergift· (Item der gerauch von
stabwurz· vertreybt die schlangen die in den
heusern wonen. (Von d wurzel dyck
getruncken sterben die spölwurm· oder mitt
wenig milch stabwurz safft gemenget·
(Avicenna spricht· wo man stabwurz hyn
streüet· do beleýbt kein vergiftig thier· und
wölches do beleýbt· das styrb· (Diascorides
spricht· das stabwurz bring dem frawen jr zeýt
genant menstruum· die gebulfert und mit wein
getruncken· und in wenig mirra vermengen·
(Der rauch von stabwurz vertreibt die
schlang· in dem haup· (Von stabwurz
getruncken· ist güt dem d do gebýssen ist von
giftigen thieren. (Dem die augen schweren von
hycz d sol nemen stabwurz ein quintin· und ein
weýsse brosen brotes· und sol das sieden in
wasser und sol die augen domit bân· es zeühet
auß die hycz· und vertreybt das augen schwer·
(Von d bitterkeit die die stabwurz in jr
hat· sterben die spölwurm· davon genommen
auff ein hal blot· (Serapio spricht· das stabwurz
genüczet verczeret überflüssig feüchtigkeit die
in den dármen sind davon ein kranckheýt
kummt ge [16] nant colica passio· das ist· das
darm gesücht· (Item· Stabwurz gesoten mit
wasser unnd wein mit ysop und leckricz· mit
zucker süß gemacht· ist seer güt wider
süchtung der lungen und brust· so die sucht
kommet von kelte· und außwendig sol man
schmieren die brust mit buttern od mit einer

gekookt met kweekern en also genuttigd.
Staafkruid vergruisd en gedronken met wijn
behoedt de mensen voor de ziekte genaamd
paralyse. Ook is het goed tegen dat jicht der
leden dat gruis daarop gelegd. Platearius;
Staafkruid gekookt met olijvenolie en dat hoofd
daarmee bestreken beneemt de koudheid van
het hoofd en wordt warm daarvan. Staafkruid
met wijn en suiker gekookt en gedronken maakt
een warme maag die verkouden is van de slijm
genaamd in Latijn flegma. (4) Staafkruid
zuivert de vrouwen hun ziekte genaamd
menstruatie, met wijn gekookt en gedronken.
Staafkruid met Apium en suiker gekookt en
daar van genuttigd breekt en drijft uit de steen
die in de blaas groeit en nieren en tegen de
koude ziekte is het goed. Item olie van
staafkruid gemaakt en zich daarmee de navel
gesmeerd maakt plassen. Staafkruid gedronken
met wijn is goed voor vergif. (6) Item de reuk
van staafkruid verdrijft de slangen die in de
huizen wonen. Van de wortel vaak gedronken
sterven de spoelwormen, of met weinig melk
staafkruidsap gemengd. Avicenna spreekt; waar
men staafkruid heen strooit daar blijft geen
vergiftig dier en welke er blijft die sterft.
Dioscorides spreekt dat staafkruid brengt de
vrouwen hun tijd genaamd menstruatie, die
gepoederd en met wijn gedronken en in weinig
mirre vermengt. (5) De rook van staafkruid
verdrijft de slangen in het huis. Van staafkruid
gedronken is goed hen die gebeten is van
giftige dieren. Die de ogen zweren van hitte die
zal nemen staafkruid een 1,67 gram en een wit
bros brood en zal dat koken in water en zal de
ogen daarmee baden, het trekt uit de hitte en
verdrijft dat ogenzweer. Van de bitterheid die
staafkruid in hem heeft sterven de
spoelwormen, daarvan genomen een half lood.
Serapio spreekt dat staafkruid genuttigd verteert
overvloedig vochtigheid die in de darmen zijn
daarvan een ziekte komt genaamd [16] colica
passio, dat is de darmen ziekte. (6) Item.
Staafkruid gekookt met water en wijn met
hysop en zoethout en met suiker zoet gemaakt
is zeer goed tegen ziekte van de longen en borst
zo die ziekte komt van koudheid en uitwendig
zal men smeren de borst met boter of met een
zalf genaamd unguentum dialthee. Daarna zal
men nuttigen pillen van agarico. Daarna is het
goed te nuttigen een versterking genaamd

salben genant ungentum dýalthee· Darnach sol man nützen pillen von agarico· Darnach ist güt zū nützen ein sterckung genant dyapenidion· oder dýaris salomonis· (Item stabwurz mit olei· und salcz zū samen gestossen· und auff den pulp hende und füsse geleget· ist güt wider das fieber·	diapenidion of diaris salomonis. Item staafkruid met olie en zout tezamen gestoten en de pulp op handen en voeten gelegd is goed tegen de koorts.
--	---

Vorm.

Dit is het staafkruid of averuit met fijn ingesneden blad als zijdeachtig filigraan in fraai zachtgroen. Het groeit meer dan een meter hoog. Men zal het zelden in bloei zien en dan in augustus/oktober met gele knikkende bloemen in kleine bloemhoofdjes.

Naam.

(1) Dodonaeus; Dit kruid wordt in het Grieks Abrotonon genoemd en met die naam is het bij de Latijnen en in de apotheken bekend’.

De Griekse botanicus Theophrastus noemde de plant abrotonon, waarschijnlijk uit Grieks *abros*: teer of slank, uit Latijn/Tracisch *habrótanon*. Dit woord lijkt aanzienlijk” te betekenen en ‘zich strekken’, zodat we hieruit een plant kunnen veronderstellen van slanke en hoge groei. Een benaming die niet op de plant past. Waarschijnlijk kan ook, waar de Latijnse vorm van af te leiden is, de Grieks naam van onsterfelijk afgeleid zijn, *abrotos*, (goddelijk, onsterfelijk, ambros) dit naar het frisse aanzien van de plant of geneeskracht. Sommigen leiden het af van een Grieks woord voor onmenselijk omdat het nog bitterder is dan de alsem.

Dodonaeus; ‘Het heet in het Hoogduits Stabwurtz en Affrisch, in het Nederduits averone en averruit’. Het kruid komt voor in Capitulare de villis als Abrotanum. Dit uit het Latijnse abrotonum en dit weer uit het Griekse *abrotonon*: staf of staafkruid, vergelijk oud-Hoogduits Stabwurz en Stavewurz bij Hildegard. Onder invloed van de ruit kwam Aberuthe, in Nederlands averuit.

(2) Dodonaeus: “Averone, naar het zeggen van Dioscorides, is tweevormig van geslacht, te weten wijfje en mannetje die met de naam van grote en kleine averone overal bekend zijn. De vrouwelijke heette *Artemisia campestris*. Waarschijnlijk was abrotanum een naam voor meerdere struiken met een aangename geur.

Gebruik.

Herbarius in Dyetsche; Abrotanum averone is heet in de eerste en droog in de tweede graad. (3) Tegen het uitvallen van het haar (dat heet alopecia) en schurft of roos van het hoofd (dat heet tineam) kun je averone net als alsem gebruiken om de baard of elders waar je graag haar had hiermee te bestrijken om het haar of de baard sneller te laten groeien: ‘Neem hiertoe het sap van averone en meng het met dillenolie of olie van kamelenhooi’.

(6) Tegen ontsteltenis van de borst (a) die uit koude oorzaken ontstaan is kook je averone, hysop en zoethout in water, met fijne suiker maak je het zoet en drink hier van. Van buiten bestrijk je de borst met meiboter of om de materie in de borst meer te vermurwen met een zalf van *Althaea*. Dan neem je pillen van cantharel om de borst te zuiveren. Daarna neem je om te versterken fijne suiker of *ayris salomonis*. Tegen lange, ronde wormen en korte, brede wormen: ‘Neem averone en gewreven poeder van lupinen, van elk een ons en een half grein, vermeng het met gal en olie van alsem *exicet* en strijk het buiten op de darmen’. Het sap van alsem en van averone dat tezamen met melk wordt gedronken doet hetzelfde.

(4) Het sap van averone dat je op de wijze van een klysma zet (dat is een pessarium) laat bij de vrouwen hun menstruatie komen, de moederkoek waar de vrucht in het lichaam rust en de dode vrucht worden uitgeworpen en de gesloten baarmoeder geopend. Het geneest de slijmachtig blaren in de baarmoeder of vulva. Vaak laat de volgende oplossing de stonden sterk komen: ‘Neem averone, savelboom en bijvoet, van elk twee handen vol; onze vrouwe wiegstro, melde, majoraan en reinvaren, van elk een hand vol, *Asarum* en *Veronica beccabunga*, van elk een halve hand vol, stamp dit tezamen en dan kan je als je het

wil er mee roken'. Hetzelfde is ook goed om blaren te laten vergaan die te hard zijn om op te lossen vooral als je het sap van averone, gerstemeel en honing erbij mengt en het er zo op legt. Hetzelfde verdrijft ook de slagen of stoten van de zijde.

(5) Als je averone in de hoeken van het huis legt verdrijft het venijnige dieren of besproei er het huis mee of laat de rook het huis doortrekken. In wijn gekookt is averone zo ook goed tegen gif.

Tegen scherpte bij het begin van de koorts stamp je averone, dan meng je het met zout en olie en bestrijk je er de polsen van de handen en voeten mee.

Averone die in wijn met wat met eppe gekookt en met suiker zoet gemaakt is geneest de aandrang tot waterlozing en breekt de steen.

Tegen het omdraaien van de ogen (dat is vertigo) (b) of het schijnsel van de vliegen in de ogen (c) (dat is scotomia) (c) moet je dit er uit strijken met gestampte averone.

(a) Angina pectoris? Verkramping van de kransslagaderen: pijn op de borst. (b) =Duizeligheid. (c) Mouche volante= goedaardige losse stukjes in het oogvocht die je voorbij ziet dwarrelen als je kijkt. (d) =Verlies van een deel van je gezichtsveld.

(3) Als haargroeimiddel werd het al door Avicenna aanbevolen. Staafkruid werd vroeger gebruikt in een pommade waarvan geloofd werd dat het de haargroei zou stimuleren en kaalheid zou voorkomen, vandaar ook de Engelse naam *old man*. De Engelse bijnaam *lad's love* is gebaseerd op hetzelfde idee. Jonge mannen gebruikten dit kruid om baardgroei te bevorderen zodat ze ouder zouden lijken. De sierlijke bladeren werden ook wel in boeketten gedaan die jonge mannen aan hun meisjes gaven. Liefde temidden van het zoete is voor kinderen, maar liefde in de bitterheid van citroenkruid of alsem is een zeker teken van affectie.

Herbarijs; 'Abrotanum, dat is averone of iagerande. Ze is heet in de 2de graad en droog in de eerste. En het sap gedronken laat het vrouw haar stonden hebben en leidt het dode kind uit de baarmoeder en het net daar het kind in ligt en heelt de vrouw weer en breekt de steen.

En het sap er van gedronken doodt alle soorten wormen in de maag en in de darmen en ontsluit en (4) opent de baarmoeder en heelt blaren in vulva en breekt de steen en laat goed urine maken en laat de koude plas overgaan (tenesmus). En het sap ervan gemengd met mirre en in vulva gestoken zuivert die van haar vuile vochtvermenging en droogt de vochtigheid en opent de aderen in vulva en laat menstruatie hebben. En haar sap gemengd met oudere olie en gezalfd daar het haar valt dat versterkt de plaats en (3) laat het haar weer groeien'.

Iagerande is een vreemd woord. Mogelijk van jager (verjagen) en ande (hand) in de zin van symbool van sterkte, zo een sterk middel om te verjagen. Het was dan ook een van de antidiabolische rookplanten die op hete kolen werden gestrooid om boze geesten (bij de Romeinen) en later duivels (bij de Christenen) weg te roken. Waarschijnlijk werd met die rook ziektekiemen gedood.

Dodonaeus; Het gedroogde zaad van averone dat gekookt, rouw gestampt of tot poeder is gebracht en met water of wijn gedronken is goed en zeer behulpzaam voor diegene die zijn adem niet goed kan ophalen en verstopt van borst zijn en die de kramp hebben of met tezamen trekking of spanningen der zenuwen gekweld zijn. Het geneest ook het fleurfijn of jicht in de heupen, Schiatica genoemd, laat ook gemakkelijk water lossen en de verstopte maandstonden weerkomen want door zijn fijnheid en subtiële kracht verdrijft, verteert en laat alle koude vochtigheid, slijm en taaie fluimen scheiden die de longen, nieren, blaas en baarmoeder verstoppen.

Met wijn gedronken jaagt weg of doodt de wormen des lichaam en is goed tegen alle venijnig gedierte en beneemt de kracht van alle dodelijk vergif, is ook goed tegen de steken of beten van de schorpioenen, spinnenkoppen en Falangien, dat is gespikkelde spinnen.

Met olie gestampt of gemengd neemt het weg alle schudden en koude bevingen die in de koorts op zekere tijden of omgangen plegen weer te komen en maakt het lichaam warm als men dat daarmee wrijft eer de koorts aankomt.

Dit zaad of het kruid zelf als het droog is met gerstemeel gestampt verteert en verspreidt alle koude

gezwellen (Phymata genoemd) als het daar opgelegd wordt.

Het helpt ook de verhittingen of zweren der ogen met een gebraden of anders gekookte kweeappel of als het met wat brood op de ogen geleid wordt.

De as van gebrande averone met enige olie die dun van delen is als olie van radijs of van Palma Christi, dat is wonderboom, of olie Sicyonium genoemd of oude olie van olijven belet de kaalheid en laat de baard die wat traag in het uitkomen is snel voortkomen en zeer groeien.

In het bed gestrooid of gelegd jaagt het alle slangen weg, hetzelfde gebeurt ook wanneer men een beroking van averone maakt.

Plinius schrijft dat sommige geloven dat een tak van averone die onder het bed of kussen gelegd is de lust tot onkuisheid des vlees verwekt.

Averone in de kleerkasten gelegd beschermt de klederen van de motten, min of meer als de alsem, maar geeft die een noch betere reuk. Van buiten op enige wonden gelegd haalt uit alles dat daarin steekt, splinters, hout of ijzer, wat het ook is. Olie van averone is ook zeer nuttig om bij de zalven te doen die men in de pokken gebruikt

Water dat met de distilleerhelm uit averone getrokken is boven de schaamstreek gestreken verwekt de maandstonen en verdroogt de verrotte vochtigheden van de baarmoeder en maakt die geschikt om te ontvangen en vruchtbaar. Drijft de nageboorten of secondinen en de gestorven vrucht uit, breekt de steen van de blaas en van de nieren, stelpt het bloeden en verzacht de pijn van de oren. Hetzelfde water met wat poeder van notenmuskaat is zeer nuttig in de koude plas en diergelijke gebreken.

Een vierendeel lood van het zaad van averone dat gestampt is met enige bladeren er van en in witte wijn gedaan met een oude noot en met wat Bolus van Armenië er bij en tezamen door een zeef gedaan en gedronken is een bijzondere drank tegen de pest en allerhande vergif. Om de huivering in de koortsen te verdrijven, daar Dodonaeus van vermaant, zal men de topjes van averone en de bloemen nemen, goed gestampt en met olie tot een zalfje brengen en daarmee het hol van de voeten, de polsen, en de ruggengraat wrijven van diegene die koorts hebben. Averone zowel buiten als in het lijf gebruikt doodt de wormen'.

Zie verder: <http://volkoomenoudeherbariaenmedisch.nl/> en : <http://www.volkoomen.nl/>